

8. Електронний кабінет [Електронний ресурс] // Державна податкова служба України. – Режим доступу: <https://cabinet.tax.gov.ua> (дата звернення: 19.11.2024)
9. Податкова система: навч. посібник / [Волохова І. С., Дубовик О. Ю., Слатвінська М. О. та ін.]; за заг. ред. І. С. Волохової, О. Ю. Дубовик. – Харків : Діса плюс, 2019. – 402 с.
10. Орлів М. С. Підвищення кваліфікації керівних кадрів органів влади: механізми формування сучасної моделі : монографія / М. С. Орлів. – Київ-Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. – 300 с.
11. Адміністрування місцевих податків і зборів органами місцевого самоврядування: поточний стан та проблеми [Електронний ресурс] // Децентралізація. – 25.10.2024. – Режим доступу: <https://decentralization.ua/news/18432> (дата звернення: 19.11.2024)
12. Ухилення від сплати податків – це не закон природи, а політика [Електронний ресурс] // Національний університет “Одеська юридична академія”. – 2024. – Режим доступу: <https://onua.edu.ua/ua/news/novyny-universytetu/8103-2024-01-30a> (дата звернення: 19.11.2024)
13. Боротьба з ухиленням від сплати податків: Податкова отримала дані про рахунки українців за кордоном [Електронний ресурс] // Рубрика. – 2024. – Режим доступу: <https://rubryka.com/2024/10/04/borotba-z-uhylennyam-vid-splyaty-podatkov-podatkova-otrymala-dani-pro-rahunky-ukrayintsiv-za-kordonom/> (дата звернення: 19.11.2024)

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ І РОЛЬ МЕДІА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОВОПОРЯДКУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Марків Олександра Тимофіївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри журналістики
[orcid.org /0000-0001-5720-650X](https://orcid.org/0000-0001-5720-650X)

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Марків Іван Петрович

кандидат військових наук, провідний науковий співробітник
orcid.org/0000-0001-6286-1162

Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України

Анотація. У статті розглядається вплив медіа на забезпечення правового порядку в Україні під час воєнного стану, а також обґрунтовано питання формування правової грамотності журналістів як компетентності, що дозволяє їм здійснювати фахову діяльність відповідно до нормативно-правових норм, етичних і професійних стандартів.

Ключові слова: медіа, функції медіа, журналісти, правова грамотність, правопорядок.

Введення. У сучасному світі медіа відіграють вирішальну роль у поширенні інформації, створенні контексту для сприймання подій і навіть сприяють прийняттю рішень. Їхній вплив бачимо в різних сферах: від підтримки політичних поглядів до зміни споживчих уподобань. Медіа – це справді потужний і активний механізм, який формує громадську думку, впливає на політичні, соціальні, економічні процеси та загалом визначає поведінку людей у суспільстві. Спостерігаємо, особливо під час воєнного стану, коли інформаційна війна йде паралельно зі збройною агресією, також і деструктивні впливи деяких медіа, точніше «майже медіа» (різні соціальні мережі, канали та платформи, які не мають статусу медіа тяжіють до поширення неперевіреної інформації, пропаганди, фейків). Тому дуже важливо зазначити, що для медіа основне – діяти відповідно до норм законодавства, сповідувати етику та стандарти журналістської роботи, адже саме вони є основою професіоналізму і відповідальності працівників медіаструктур, сприяють збереженню довіри до медіа, забезпеченню правового порядку, громадського спокою і стабільності, формуванню й розвитку демократичних процесів у державі.

Підвищення правової культури працівників медіаіндустрії – завдання надзвичайної ваги, адже правова грамотність означає не лише дотримання законів, а й сприяє збереженню свободи слова та захисту національної безпеки. Журналісти, працюючи в умовах воєнного стану, часто стикаються з особливими викликами, і правова обізнаність є ключем до забезпечення їхньої власної безпеки, дотримання етики та уникнення правопорушень.

Мета та задачі дослідження. Розкрити вплив медіа на правопорядок у суспільстві, особливо під час воєнного стану; дослідити зміст правової грамотності журналістів і показати шляхи її формування.

Результати дослідження і їх обговорення.

Підвищення правової грамотності журналістів слід розглядати у кількох аспектах.

1. Ознайомлення з нормативно-правовою базою медійної діяльності, а також з новими правовими нормами, які уведені (уводяться) під час воєнного стану в Україні.

Щодо основних законів, які регулюють інформаційну, а отже медійну діяльність:

– законодавчі та нормативні акти власне про інформацію (серед основних – Конституція України, Закон України «Про інформацію», Закон України «Про доступ до публічної інформації», Закон України «Про державну таємницю»);

– законодавчі та нормативні акти з питань охорони прав інтелектуальної власності (Закон України «Про авторське право і суміжні права», Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», Цивільний кодекс України. Книга IV. Право інтелектуальної власності);

– положення інших правових актів, що стосуються інформації та охорони прав інтелектуальної власності (Закон України «Про інформаційні агентства», Закон України «Про видавничу справу»);

– законодавчі та нормативні акти, які регулюють власне журналістську діяльність (Закон України «Про медіа», Закон України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста», Роз'яснення міністерства юстиції України «Правові засади діяльності журналістів в Україні»);

– законодавчі та нормативні акти, які регулюють журналістську діяльність під час воєнного стану (розділ 9 Закону України «Про медіа», Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України № 73 від 03.03.2022, стаття 17 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» (зокрема, не підлягає розголошенню інформація, яка може стати відомою представнику медіа під час роботи в районах ведення бойових дій під час дії правового режиму воєнного стану)).

Коротко деякі норми проаналізуємо. Основним є Закон України «Про інформацію» 1992 р., який установлює загальні правові основи одержання, використання, поширення та зберігання інформації, закріплює право особи на інформацію в усіх сферах суспільного і державного життя України, а також систему інформації, її джерела, визначає статус учасників інформаційних відносин, регулює доступ до інформації та забезпечує її охорону, захищає особу і суспільство від неправдивої інформації. Закон України «Про доступ до публічної інформації» визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес. Однак, інший закон, Закон України «Про державну таємницю», регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою національної безпеки України. Цей Закон надважливий для інформаційно-аналітичної діяльності, оскільки вона не обмежується лише публічною інформацією, а й відбувається з використанням інформації з обмеженим доступом спеціально уповноваженими на те особами [2, 126-127].

Тепер зупинимось на законодавчих нормах, які регулюють діяльність медіа саме під час війни. Зазначимо, що Закон України «Про медіа» вперше у Європі визначив положення про правове регулювання діяльності медіа в умовах збройної агресії. Національна Рада з питань телебачення і радіомовлення дає роз'яснення щодо цього: «Розділ 9 Закону визначає обмеження щодо змісту інформації в медіа, пов'язані зі збройною агресією; обмеження щодо структури власності та фінансування медіа під час збройної агресії. Окреслює особливості регулювання діяльності у сфері медіа на тимчасово окупованих територіях тощо.

Суб'єктам у сфері аудіовізуальних, друкованих та онлайн-медіа встановлено обмеження стосовно змісту інформації: висвітлювати збройну

агресію проти України як внутрішній конфлікт, громадянський конфлікт чи громадянську війну, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності; недостовірні матеріали щодо збройної агресії та діянь держави-агресора, її посадових осіб, осіб та організацій, що контролюються державою-агресором; програми та матеріали (крім інформаційних та інформаційно-аналітичних програм), одним із учасників яких є особа, внесена до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці» [5]. Далі представлені інші роз'яснення: хто не може бути володіти чи фінансувати медіа, про вимоги до медіа у разі, якщо вони опинилися в тимчасовій окупації; щодо діяльності іноземних медіа.

Особливо важливим є Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України № 73 від 03.03.2022, який регулює діяльність журналістів у зоні бойових дій. Він визначає всі умови, а також можливості, як наприклад, зазначено на сайті Інституту масової інформації щодо цього документа: «Управління зв'язків з громадськістю Збройних сил та Управління преси та інформації Міністерства оборони закликають повідомляти їм про порушення й непорозуміння» [6].

2. Участь у спеціалізованих курсах, тренінгах, круглих столах, дискусіях тощо. Це можуть бути навіть короткострокові навчальні програми або ж міжнародні чи національні тренінги для журналістів, наприклад, на тему свободи слова, доступу до інформації та права на захист у випадку юридичних загроз. Сюди також віднесемо професійні обговорення законів про свободу слова, авторське право, цензуру, захист особистих даних, відповідальність за поширення неправдивої інформації; вивчення правових обмежень, що вводяться під час війни або надзвичайного стану, а також відповідальності за порушення законів у цей період; підготовка до роботи в умовах підвищеної небезпеки (зустріч з фахівцями, які детально зможуть про все розповісти). Чудовою є практика інформаційних кампаній для журналістів – ресурсів (онлайн-посібники, консультації, довідники, вебінари, платформи для обміну досвідом). Як ось Платформа прав людини <https://ppl.org.ua/> (безоплатна допомога журналістам та медіа). Комісія з журналістської етики <https://cje.org.ua/> – орган саморегуляції роботи журналістів та редакцій в Україні (завдання – сприяння дотриманню професійних етичних стандартів в українських медіа та формуванню запиту суспільства на якісну журналістику).

Міжнародна федерація журналістів сприяє формуванню міжнародної платформи стосовно захисту свободи преси та соціальної справедливості завдяки підтримки діяльності сильних, вільних та незалежних профспілок журналістів. Важливою регіональною організацією є Європейська федерація журналістів, яка функціонує з урахуванням вимог Європейської конвенції про права людини, стандартів, конвенцій та протоколів Міжнародної організації праці. Україну в Міжнародній федерації журналістів та Європейській федерації журналістів представляють такі організації: Національна спілка журналістів України (НСЖУ) та Незалежна медіа-профспілка України (НМПУ) [4, 164-165].

3. Юридична підтримка і консультації. Сучасні медіа у своїй структурі мають юридичний відділ, який забезпечує постійну підтримку журналістів. Наприклад, у працівників медіа є можливість звертатися до юристів з конкретними правовими питаннями (щодо авторських прав, публікації матеріалів, захисту приватної інформації) або ж – правовий супровід при роботі з джерелами (пояснення важливих аспектів захисту джерел інформації, принципів анонімності та безпеки для осіб, що надають журналістам матеріали).

4. Дотримання журналістської етики і професійних стандартів – це як дороговказ і паспорт професії. **Кодекс етики українського журналіста** – документ, що визначає основні морально-етичні орієнтири, яких журналіст має дотримуватися при виконанні своїх професійних обов’язків.

Отже, підвищення правової грамотності серед журналістів є ключовим елементом забезпечення професіоналізму та етики в медіасфері. Така компетентність дозволяє їм ефективно виконувати свою роль у суспільстві, дотримуючись законів і правових норм, що сприяє зміцненню правового порядку та демократичних принципів.

Власне приводом до написання статті послужило бажання показати залежність впливу медіа на суспільство, зокрема правопорядок, від рівня правової грамотності самих працівників медіа. Бо якщо журналіст діє відповідно до законодавства, дотримується норм і засад професійної етики, знає і розуміє наслідки неправомірної діяльності, то він обов’язково зважатиме на всі перелічені підстави, і його робота не буде мати або не повинна мати негативного впливу на громадськість.

Отже, суспільний правопорядок є основою для розвитку держави, надання правосуддя та забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства. Це – система організації та взаємодії в суспільстві, що забезпечує виконання правових норм, регулює поведінку людей і гарантує захист прав та свобод громадян. В основі суспільного правопорядку лежать правила, які створюють умови для стабільного функціонування суспільства, підтримання законності, безпеки, справедливості та громадського спокою. Основними характеристиками суспільного правопорядку є: законність (дотримання законів і правових норм всіма членами суспільства, а також органами влади); забезпечення прав і свобод людини (правопорядок сприяє захисту прав і свобод громадян від порушень); забезпечення стабільності (підтримка стабільності в суспільстві через організацію правового контролю за поведінкою громадян); правова відповідальність (система санкцій за порушення правових норм, що включає адміністративні, кримінальні чи цивільні заходи).

Як же медіа можуть забезпечувати правопорядок?

Парламентська Асамблея Ради Європи в Резолюції Про етичні принципи журналістики декларує, що журналістика не повинна змінювати правдиву й неупереджену інформацію або чесні думки, використовувати їх на користь ЗМІ, намагаючись створити чи сформулювати громадську думку, оскільки законність журналістики ґрунтується на ефективній повазі основоположного права

громадян на інформацію як складовій поваги демократичних цінностей. Журналіст зобов'язаний подавати інформацію достовірно і об'єктивно [3, 5].

Завдяки медіа люди можуть дізнатися про свої права та обов'язки, а також отримувати роз'яснення щодо їхнього застосування. Це особливо важливо під час кризових ситуацій, зокрема в умовах воєнного стану, коли швидка й точна інформація може стати вирішальною для безпеки громадян. Для багатьох людей медіа залишаються виключним джерелом отримання знань, тому зазначимо тут ще й **освітню медіаосвітню) функцію – медіа сприяють правовому вихованню**, допомагають людям зрозуміти, як правильно поводитися спірних ситуаціях, що робити у разі порушення їхніх прав або куди звертатися за допомогою. Такі роз'яснення громадяни отримують через тематичні публікації, теле- або радіопередачі, інтерв'ю з правниками, психологами чи іншими експертами. Що стосується медіаосвітнього напрямку, то медіа можуть ефективно боротися з фейковими новинами та дезінформацією, яка може порушувати правопорядок, вводячи людей в оману або підбурюючи до порушення закону. Ретельна перевірка фактів і відповідальна журналістика можуть допомогти зберегти правову стабільність.

Медіа мають можливості сприяти формуванню правової свідомості громадян, адже через новини, аналітику, тематичні програми та документальні фільми вони можуть роз'яснювати основні принципи правової держави, важливість дотримання законів і прав людини. Медіа також можуть допомогти у розвитку правової культури, розповідаючи про важливість правових норм у повсякденному житті, а також інформуючи про способи захисту своїх прав через суди та інші механізми. Слушно зауважує О. Бобось, «журналістика та інші медійні платформи слугують мостом між владою та громадянами, забезпечуючи інформаційний потік та підтримуючи активний діалог» [1, 248].

Медіа виконують функцію соціального контролю і навіть – попередження правопорушень. Виступаючи своєрідними «сторожами» правопорядку, вони активно висвітлюють порушення законів, незаконну діяльність влади чи інших суб'єктів, сприяючи прозорості та підзвітності. Публікації розслідувань, висвітлення корупційних схем, порушень прав людини або несправедливих судових рішень допомагають притягувати до відповідальності тих, хто порушує закон. Тут для медіа виноситься превентивна роль, адже доносячи інформацію про наслідки правопорушень і санкції за їх вчинення, у громадян формується розуміння того, що порушення закону має наслідки і що необхідно дотримуватися встановлених правил.

Медіа можуть активно підтримувати громадську безпеку, поширюючи інформацію про загрози безпеці або вжиті державою заходи для боротьби з злочинністю, тероризмом чи іншими негативними явищами. Під час надзвичайних ситуацій або воєнного стану медіа відіграють роль у заспокоєнні громадян, донесенні необхідних інструкцій і допомагають у мобілізації населення для підтримки законного порядку.

Медіа мають сприяти захисту прав людини, активно висвітлюючи випадки порушення прав або дискримінації різних груп населення. Вони

ініціюють дискусії про права на свободу слова, рівність перед законом, права меншин, що є основою стабільного правового порядку в суспільстві. Медіа також повинні боротися з мовою ворожнечі, насильством і дискримінацією, сприяючи розвитку толерантності та правових стандартів.

У контексті впливу медіа на формування правопорядку варто зауважити, що медіа **допомагають формувати міжнародну думку**, висвітлюючи позицію України, яка зазнає збройної агресії, і залучаючи міжнародну підтримку (наприклад, дипломатична підтримка, постачання військової або гуманітарної допомоги). Інформація, яку надають медіа, може значно впливати на рішення інших країн і міжнародних організацій щодо санкцій, допомоги або втручання.

Медіа активно взаємодіють з правоохоронними органами, повідомляючи про діяльність поліції, прокуратури, судів та інших органів, що займаються забезпеченням правопорядку.

Висновки. Як бачимо, роль медіа у забезпеченні правового порядку полягає в тому, щоб не лише інформувати громадян про закони і правові норми, але й активно брати участь у їхньому застосуванні, захищати права людини, підтримувати громадський порядок і бути каналом для висвітлення порушень закону. Медіа можуть допомогти побудувати суспільство, яке живе за правилами, де кожен громадянин має рівні права, і де правопорядок підтримується через активну участь громадян у правовому процесі.

Медіа під час воєнного стану – це не лише канал для передачі новин, а й важливий інструмент підтримки правопорядку, стабільності та соціальної єдності. Вони виконують функцію інформування, контролю, моральної підтримки і забезпечення прав людини, що є необхідним для успішної боротьби в умовах війни. Однак одночасно важливо, щоб медіа залишалися об'єктивними, перевіряли факти та не дозволяли себе використовувати в інтересах пропаганди.

Список використаних джерел

1. Бобось О. Роль медіа у публічному управлінні захистом прав споживачів в Україні // Інвестиції: практика та досвід. – № 6. – 2024. – С. 246-250. – [Електронний ресурс]. – URL: file:///C:/Users/Acer/Downloads/Inv+6-2024_St37.pdf (дата звернення: 23.11.2024)
2. Мандзюк О. Правова природа аналітичної діяльності // Інформаційне право. – № 7. – 2016. – С. 123-128. – [Електронний ресурс]. – URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2016/07/21.pdf> (дата звернення: 20.11.2024)
3. Марків О. Т. Соціокультурні умови та правові механізми діяльності ЗМІ: навчально-методичний посібник / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – 103 с. – [Електронний ресурс]. – URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/26018/Markiv_Sotsiokult.pdf?sequence=1 (дата звернення: 22.11.2024)

4. Полякова Ю., Олашин М. Нормативно-правові засади міжнародної діяльності журналіста // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. – 2020. – № 5(11). – С. 160 -168.

5. Правове регулювання діяльності медіа в умовах збройної агресії – розповідаємо, що передбачає Закон «Про медіа» // Національна Рада України з питань телебачення і радіомовлення. Webportal – 12.07.2023 . – [Електронний ресурс]. – URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/pravove-regulyuvannya-diyalnosti-media-v-umovah-zbrojnoyi-agresiyi-rozpovidayemo-shho-peredbachaye-zakon-pro-media/> (дата звернення: 21.11.2024)

6. Чабарай Г. Як журналістам працювати в зоні бойових дій. Роз'яснення змін до наказу 73 // ІМІ (Інститут масової інформації). – 14.02.2024. – [Електронний ресурс]. – URL: <https://imi.org.ua/monitorings/yak-zhurnalistam-pratsyuvaty-v-zoni-bojovuyh-dij-roz-yasnennya-zmin-do-nakazu-73-i59170> (дата звернення: 21.11.2024)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Кішко Анна Василівна

здобувачка вищої освіти

Юридичний факультет

Кобрин Володимир Степанович

канд. юрид. наук, доцент

Кафедра конституційного права

Львівський національний університет ім. Івана Франка, Україна

Принцип верховенства права є основою конституційної демократії будь якої сучасної держави. В Україні цей принцип набуває дещо іншого значення, у зв'язку з триваючою війною російської федерації проти Української держави.

Принцип верховенства права закріплено у частині 1 статті 8 Конституції України: “В Україні визнається і діє принцип верховенства права” [1]. В одному зі своїх рішень Конституційний Суд України визначає: “...в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України” [2].